

DÉLIBÁB

(KÉT NAP EGY KIBUCBAN)
Útinapló-részlet

Sáfrány Imre

ELSŐ NAP

Madárfütyyre ébredtem. Az ablak szúnyoghálóján át tiszta levegő áradt, gyönyörű nagy fák kandikáltak be szobámba. Hát ettől a békétől féltett az öreg utazási ügynök? Féltve intett. Erősen baloldaliak, hangsúlyozta felvont szemöldökkel.

Pedig itt az égtől és víztől megcsömörlött tengeri utas, a lármás, füledt C és D kategóriájú haifai hotelszobák lakója végre hosszú, pihentető álmából ébredhetett.

Kibújtam az ágyból. Önfeledten léptem az ablakhoz. Bámultam a madárdaltól hangos parkot, színes virágokat. Egyszerre elnémult az erdő, s néhány másodperc múlva fehér csíkok vonultak át az égen. Egy sugárhajtású vadászraj gyakorlatozott.

A tegnap hallott adatok, az elmúlt nap élményei egymás után kalimpáltak elő a vadászgépek nyomában kullogó motorzúgásban. Saar Hamaakim... Saar Hamaakim...

Huszonhét éves ez a kibuc, melynek tegnap és ma vendége vagyok. Huszonhét éves ez a park is itt az ablakom alatt, ezen a dombtetőn Haifa közvetlen közelében. Huszonhét évvel ezelőtt, mielőtt az első sátrakat felverték volna a betelepülők, valami nagyon primitív arab település lehetett itt a fák és a virágok helyén.

A birtok, melyet ma megművelnek, 600 hektár. Három tagban van. Az egyik, a legnagyobb, ez itt, a másik kettő távolabb. Vezetőm négyszáz lelket mondott (lehet, hogy a munkások számát mondta), mert tegnapi vezetőm, kiöregedett bácskai gazdatiszt, hétszáz főre taksálta a település lakosságát.

A bácskai gazdatiszt ma már hetvenegy éves. Roggyant öregember. Egy natanyai mosódás ajánlólevelével jöttem hozzá. Ő vezetett végig először a kibuc központján. Közben, mint afféle öregember, visszakalandozott az időben, s egy autóbuszbeli vitáját mondta el egy elégedetlen debreceni betelepülővel, aki hangoskodott, hogy ott kétemeletes háza és üzlete volt, itt pedig éjjeliórként kell tengődnie. „Akkor én megkérdeztem tőle — mondta évődve —, rendben van, uram, de mit hozott maga abból

ide? Elhozta-e a házát, elhozta-e az üzletét? Ugye, nem?! Egy kis batyuval jött. Most mit akar? Van lakása? Van. Van megélhetése? Van. Mit akar? Odaát nekem is négyezer hold földem volt és Pesten tíz bérpalotám, és mégse lázadozom.”

Tegnap este, amikor megérkeztem, becsukta a *Holt lelkeket*, kijött elébem a tornácra, fiamnak szólított, betessékelt a kis lakásba, leültetett, főzött egy kávét, aztán fogta a botját, zsebébe tett egy zacskót és elindult velem. Először az éttermet mutatta meg, aztán a konyhát. Az étterem modern épület. Hatalmas terem, nagy ablakok. Festmények a falon. A konyha is korszerű, modernebbet el sem lehet képzelni, roppant kazánokkal, hűtőkamrával. Mert azt a nagy alkalmatosságot már lehetetlen hűtőszekrénynek nevezni. Persze nem is lehet kicsi a konyha, ahol egy egész településre főznek. Engedett nekem a csapból egy jókora csésze jeges szóda-víz. A tartályok körül egy csupa nyugalom ember foglalatzkodott. Bemutatott neki. Ő is földi. Brodból települt ide. „Voltam Szabadkán is huszonhétben — mondta a brodi ember —, ott akkor még tehenek sétáltak a főutcán.”

A kiöregedett gazdatiszt tovább vezetett. A négyévesek házába nyitottunk be. Tágas terem. A falon a pöttömök festményei, a teremben mindenfelé játékok. Ez a nappaljuk. Pédás tisztaság, rend a nappaliban is és a hálószobácskákban is. A fürdőszoba volt a legmeghatóbb: a fogasokon kis tarka törülközők, mellettük nylon zacskókban poharacskák és kicsinyke fogkefék!

Egy épülettel arrább a nagyobbak, az öt-hat évesek házába nyitottunk be. A falakon Van Gogh, Cézanne, Utamaro és kortársaik reprodukciói. Itt is ugyanolyan pédás rend, tisztaság; olyan hangulat, mellyel először találkoztam életemben. Sohasem gondoltam, hogy létezhet a világon egy ilyen otthonos gyermektársadalom. Önkéntelenül is kibuggyant belőlem a kérdés: „De hol vannak a gyerekek?” „Minden délután négytől este hétig a szüleiknél tartózkodnak.”

A betegszoba felé menet két pici beteg már messziről, az ablakból kiabált felénk, hogy ők a betegek. Mire beléptünk szobájukba, mindketten egy kis ágy alatt kuncogtak. De kísérom megpiszkálta őket botjával, mire ők visítva, nevetve másztak elő. Nem lehetett valami nagy bajuk, hiszen betegség és ilyen kicsattanó pajkosság nem férhet egyszerre az emberbe.

Még a bölcsődébe is benéztünk. Csecsemő feküdt egy rácsos ágyban. Az ápolónő az ablak mellett olvasott, hófehérben.

„Most elmegyünk a fiamhoz — mondta az öreg —, megnézem az unokáimat.”

Az ösvényen zsvajgó gyerekekbe ütköztünk. Vezetőm szóba elegyedt egy kreol bőrű, pufók kislánnyal. Kihúzta zsebéből a zacskót, és valami száraz süteményfélével kínálta meg. A gyerek udvariasan kivett egy süteményt, megköszönte, s fürgén visszaugrott a csoportba játszani. Kezem elindult, de a mozdulat csak a forró levegőbe simogatott, mert a kicsi búcsúzás nélkül röppent társai közé.

A fiú apja mosolyával fogadott. Már az első pillanatban látszott, hogy gyorsan tud határozni, cselekedni. Kiderült, hogy nemcsak ivritül tanult meg már jó ideje, folyékonyan, de magyarul, sőt szerbül is kitűnően beszél. A felesége nagyon meleg szemű, nála legalább tíz évvel fiatalabb asszony. Mikor beléptünk a kiskapun, a család a teraszon ült az asztal körül. Az asztalon tányér kaláccsal. Valami csokoládés vagy kakaós béles. A bemutatkozás és a szokványos kérdések-feleletek után az asszonyka kávét főzött, a fiatalember pedig élményeim felől érdeklődött. Elmondtam, hogy a mai világban a szavakat már annyira kompromittáltuk, hogy bár-

mit hallottam is erről az országról, csak kétkedve, fenntartással fogadhattam. Hittem, hogy a nemzetieskedés és a túlzott lelkesedés bolhából elefántot csináló képessége nagyítja fel az arányokat, s hittem, hogy ezen a kirándulásomon kiigazíthatom a torzításokat.

Kesernyésen nevetett. „Ha nem akarja, akkor még most sem kell elhinnie, amit itt lát, mert valóban nem nehéz minderre, ami itt látható, ráfogni, hogy délibáb.”

A kávé bent ittuk meg. Szép, modern a lakásuk. Függyönyök, bútor, rádió, könyvek és ami meglepett, egy trópusi akvárium. Legalább másfél méter hosszú. Benne kristálytisza víz, gyönyörű növényzet, hőmérséklet-szabályozó, levegőkompresszor — egy ekkora és így karbantartott akváriumot még soha magánlakásban nem láttam. Két neoncsóvel megvilágítva szívet vidító látvány volt a sok színes, úszkáló halcsoda. Kávészás után a házigazda a teraszon sorakozó, legalább százféle dísznövényeire hívta fel a figyelmemet. Szép takaros sorban álltak cserepekben, úgy, ahogy illik. meglocsolva, tisztán, nedvdúsán. „A halak az enyémek, a virágok a feleségemé” — dicsekedett.

Az egyik kisfiú is bekerült a játszó gyerekek közül: leült az asztalhoz és a bögréből szódát ivott. De még ivás közben sem tette le kezéből a pompás kis kanászostort. „En csináltam neki” — mondta az apja.

Megérkezett a beográdi ember. Neki is üzentek, hogy vendég érkezett. Hatalmas termetű, értelmes, nyugodt beszédű. Egy kicsit még ültünk, aztán felkerelkedtünk. Hosszú mondataiban sok az ismeretlen fogalom. Nem értettem meg egész jól, ami mondókájából a kibuc történetére vonatkozott. A földeket vásárolták. A vásárlások után sok vita és perpatvar volt (persze ez még az angol mandátum idején történt), mert a felvásárolt föld nem egy tulajdonosé volt, hanem rengetegé, egyiknek ennyi ideális része volt benne, másiknak annyi, s ők már kifizették, nem is egyszer, de még utólag mindig újabb és újabb részlettulajdonosok jelentkeztek, és se vége, se hossza nem volt a pereskedésnek.

A beográdi ember a szomszédos dombok felé mutatott. „Huszonhét éves erdő. Azt ott Sándor király erdejének hívjuk, Sáfrány elvtárs — magyarázta —, mert a merénylet után, a marseille-i merénylet után gyűjtöttük össze rá a pénzt Jugoszláviában. Szép nagy erdő. Később a másik dombot is betelepítettük, az valamivel fiatalabb, de már az is erdő, és annyi év után már szinte egyidősnek látszanak. Az egyik közepén most iskola működik. Haifához tartozik.”

Aztán a völgybe mutatott. „Ott a tehenészetünk, azok ott a vágásra szántak, amott a tejelők. Lemehetnénk, de száj- és körömfájás ütötte fel fejét az országban. Nálunk is kötelező a zárlat. Pedig szerettem volna megmutatni fejőberendezéseinket.” „Az ott a kibuc malma?” — mutattam a malom felé. Rábólintott. „Ezek szerint maguk is őrlik meg a búzát, amit termelnek?” „Igen. De kapacitása jóval nagyobb, ezért másoknak is őrölnék. Kissé túltervezték az országban a malmokat, a malmok kapacitása nagyobb a szükségesnél, de a mi malmunknak mindig van mit őrölnie, mert jó minőségű lisztet adunk, és olcsóbban is őrölnék, mint a többiek.”

A beográdi emberrel a baromfitelepre értem. „Itt vannak a párnapos csibék, itt a tollasodók, itt a vágnivalók, a tojók meg amott lent. Először tiszta leghornnal dolgoztunk, de most már átálltunk; ez, amit itt lát, a leghornok és egy hústyúk-fajta szerencsés keresztezésének az eredménye. Tojik is eleget, de kifizetődő a húspiac számára is. Táplálékuk nagy részét a malom biztosítja, korpa és gabonahulladék van bőven.”

Beléptünk a keltetőbe. Teljes kapacitással dolgozott. Tompa zúgás, egyenletes meleg. Harmincezer tojás volt a két keltetőgépben. Az egyikben, a kis, amerikai gyártmányúban, nyolcezer, a másikban, a nagy, hazai gyártmányúban, huszonnégyezer tojás fér el. Csirkegyár! Egy szabadkai születésű fiatalasszony viseli gondját a gépeknek is, a csirkéknek is.

A keltető megtekintése után betértünk a nagyobb gyerekek iskolájába. „Középiskola ez — mondta a beográdi ember —, de nem olyan városi típusú, ahol a gyerekeknek más dolguk sincs, csak a tanulás. Itt dolgoznak is, és mozgalmuk ifjúsági szervezetében is tevékenykednek.” A tanterem és a lakoszobák egy épületben vannak. Négy tanuló lakik egy szobában. Négy ágy, négy szekrény, asztal, képek a falon. Művészi reprodukciók, Matisse, Chagall, Picasso. A tanteremben is. A tanterem huszonkét szemlélyre van tervezve, ha nem telt be a létszám, akkor vállalnak, persze tandíj fejében, kintieket is. A tandíj jóval kisebb, mint a városi iskolákban. Hogy milyen nevelésben részesülnek a növendékek a kibuci iskolákban, ezt a beográdi ember egy adattal világította meg: „Izraelben a bíróság egyre több kiskorút kénytelen elítélni, a fiatalok bűnözése növekvőben van, még egyetlenegy kibuci fiatal sem ült a vádlottak padján.” A tanterem után megtekintettük a diákok éttermét, majd bekukkantottunk a fizikai-kémiai laboratóriumba. Sok szép műszert láttam bent, s bár nem sokat értek a fizikához és a kémiához, mégis az a benyomásom, hogy nagyon jól felszerelt laboratóriumot láttam.

Az iskolából a parkon át vezetett utunk egy új üzem felé. A parkban korszerű úszómedence van. Minden kibucban sportolnak, láttam egy hálólabda pályát is, de a beográdi ember szerint minden kibucnak megvan a maga, hogy úgy mondjam, speciális sportága. Saar Hamaakim az úszásról nevezetes. Országos úszóbajnokuk van.

Az üzemhez értünk. Igénytelen kis épület. „Egészen új iparág úttörője ez — magyarázta vezetőm —: a vasat teszik rozsdamentessé angol szabadalom szerint. A krómazás régi eljárásának egyszerűsített, de gyakorlati szempontból ugyanolyan hatású folyamatáról van szó. Elve az, hogy a vasat nem vonják be krómmal, ahogy a régi eljárással tették, hanem megfelelő hőmérsékleten és nyomással a krómszemcséket belepréselik a vasba. Már sok megrendelésünk van, csak most ez a bökkenő: nem biztos, hogy ez az eljárás a tengervíztől is megvédi a vasat. Tehát, ahogy mondani szokták, most főzzük a dolgot, azaz tökéletesíteni akarjuk az angol szabadalmat.”

*

„Ez a betonépülethez itt őrtorony volt” — mondta a beográdi ember, és megmagyarázta, hogy ezen a vidéken minden településen építettek annak idején őrtornyokat, mert a háború bizony ezt a vidéket sem kerülte el. „Most, a sinai háború alatt történt, hogy onnan a dombtetőről, azokból a házakból — az ott arab falu — jöttek az arabok, akik intelligensebbek, mint bárki gondolná, jöttek és azt mondták, hogy iraki terroristák jöttek át hozzájuk a határon, és biztatják, illetve felszólították őket, hogy támadjanak meg bennünket, tudják jól, hogy nem fogjuk ölbetett kézzel várni, de ha nem támadnak meg, akkor a terroristáktól húzzák a rövidebbet. Végül is kiderült, hogy szomszédaink tulajdonképpen azért jöttek, hogy támadjuk mi meg őket. No persze nem igazából, csak úgy, színleljünk egy támadást. Ők meg majd elmenekülnek. És aztán, ha vége lesz az egész céciónak, egyezségünk alapján majd szépen visszatérnek. Így is történt — mosolygott a beográdi ember —, hatvan emberrel elfoglaltuk itt a környéken az összes arab településeket. Amikor véget ért a háború, jöttek is volna mindjárt vissza. A mi katonai hatóságaink azonban településeiket és földjeiket mint elhagyott területeket, állami va-

gyonná akarták nyilvánítani, s nekünk kellett közbelépünk és bizonyítgatnunk az a fura egyezséget, melyet velük kötöttünk. Így aztán vissza is jöttek, és azóta is szent a béke közöttünk.”

Besötétedett. Visszamentünk az akváriumos emberhez. Az ostor, mellyel a kisfiú játszadozott, ott hevert a terasz asztalán. A gyerekek már visszatértek a maguk közösségébe.

Kiderült, hogy a kibuc festőművésze a beogradi ember édestestvére. Az ő két kompozíciója díszíti az étterem falait, és az étterem bejáratát is az ő mozaikja tarkítja. A hét főterményt ábrázolja a modern kompozíció, azokat a bibliaiakat, melyek itt is, most is, nagy becsben vannak, bár azóta már, gondolom, a bibliai idők óta, itt a sivatagban teremtett termőtalajon a legkorszerűbb gépekkel és a legmodernebb agrotechnikával hétszer hétfélét is kikényszerítenek a földből.

A festőművész lakásán szó esett Párizsról is, ahol a művész és felesége ötvennyolcban voltak tanulmányúton, a kibuc költségén persze. Elbeszélgettünk a Holt-tenger meredek partjainak barlangjairól is, ahol minden képzeletet felülmúló régészeti leletekért folyik a verseny kóbor beduinok és szakképzett archeológusok között; beszélgettünk az akkói rézmegmunkáló műhelyről, és végül az izraeli képzőművészeti viszonyokra és Jugoszlávia képzőművészetére terelődött a szó. Kibuci kollégám Generalic festészetének technikájáról érdeklődött, s miközben valami ringlőfélét szemezgettünk, amely a cseresznyének és a ringlónak a keresztezése, elmondtam neki, milyen módszerrel készíti Generalic Ivan hlebinei magányában üveglapon az olajfestményeit. Ő meg érdeklődésemre elmondta, hogy a gyümölcs, amit eszünk, egy Morava melletti szilvafajtának és egy japán gyümölcsnek a keresztezése. A beogradi ember elköszönt tőlünk. Engem áttestált fivérére, s így festő kollégával indulhattam vacsorázni.

Vacsora után kölcsön kaptam tőle egy Braque-albumot, s hogy a staféta meg ne szakadjon, elvezetett „régii” ismerősömhöz, aki még délután a kibuc konyhájában megkérdezte, hogy sétálnak-e még tehenek a szabadkai utcákon.

Igen, ő volt a brodi ember, aki mosolyogva mutatott helyet lakásán, és rögtön kedvelt témájáról, az arabokról kezdett beszélni. Nincs kizárva, hogy azért tért minduntalan vissza az arabokhoz, mert valóban ismerte őket. Másoktól hallottam, hogy a kibucban ő beszél legjobban arabul. Meséjéből kiderült — mert itt minden mese, még az angol dominium vagy Mózes idejébe nyúlik vissza —, hogy abban az időben, amikor megtanulta az arabok nyelvét, csósz volt ezen a vidéken. Akkor komoly feladat volt csósznek lenni, mert a csósznak nem az volt a kötelessége, hogy fülöncsípje a kártevőt: meg kellett akadályozni a kártevést. Mihelyt törvényre került a dolog, a vesztes fél a zsidó lett, a bírák ugyanis arabok voltak. „Miért csupán arabok voltak a bírák?” — kérdeztem. A brodi ember nevetve válaszolta, hogy a dominium idejében a bírói hivatal amolyan tiszteletbeli állás volt, és olyan szánalmas fizetéssel járt, hogy egy zsidó sem volt bolond bírászkodni. A brodi ember szerint a bíráknak azért mégis megvolt a számadásuk, mert aki bíró volt, annak csurrant is, csöppent is, innen is, onnan is.

Elszállásolásom ugyancsak elhúzódik, mert lefekvés előtt még szó esett a brodi ember lakásán a sínai háborúról is. Itt tudtam meg a beogradi embertől hallott jószomszédi egyezmény mások változatát.

A brodi ember változata szerint a szomszédos arab települések küldöttei vele, a régi csószszel vették fel a kapcsolatot, és neki panaszkodtak

el, hogy két tűz közé kerültek. Mit volt mit tennie, összeköttetésbe hozta az arab falvak követeit a haifai mozgalom embereivel, és azok garantálták az araboknak, hogy ha békésen visszavonulnak, a harcok után visszajöhetnek. Miután a visszavonulási egyezmény létrejött, erőnek erejével órá, a régi csőszre akarták tukmálni a lakáskulcsot. „Mondtam nekik: tán nem ettetek bolondgombát, hogy bezárjátok a lakást! A háborúban a katona lenyomja a kilincset, a bezárt házat a katona bunkernek tekinti, bedob egy kézigránátot és oda a ház. De ha az ajtó nyitva van, a katona benéz. Látja, hogy a ház üres, nem dob be bombát, elvégre a bomba pénzbe kerül. Mire befejeződtek a harcok, találkoztak a mi szomszédjaink egy idevaló tiszttel, s megkérdezték tőle, hogy jöhetnek-e vissza. Így fegyveresen nem, mondta nekik a tiszt, le is rakták azok szépen fegyvereiket, és hazáig meg sem álltak. És most mi bajuk? A kétkezi munkás és az iparos remekül él. Csak az értelmiségi van bajban. Mint tanító nem tud mindegyik elhelyezkedni. A zsidó intellektüellekkel pedig más munkahelyeken a vallási iskolát végzett arabok nem vehetik fel a versenyt.

MASODIK NAP

Reggel már nagyban jegyezgettem, amikor bekopogott az akváriumos ember és elvitt reggelizni. Reggelinél ismerkedtem meg kibuci stafétám következő tagjával, a szemüveges emberrel. Vele újra végigjártam a telepet. Kérdeztem tőle, hogy lehet-e itt cigarettát venni. Van-e itt valami kantinféle. Jót mosolygott tájékozatlanságomon. Tudomásomra hozta, hogy a kibucban semmit sem lehet venni. De cigarettát, azt kaphatok, ha nem vetem meg az erőset, olyat, amelyet a kibuci haverok szívnak. És valóban nagyszerű cigarettát kaptam tőle.

A krómozóüzemben egy oroszral váltottam néhány szót, aki negyvenkét évvel ezelőtt jött ide Kijevből. A krómozóüzemben teljes iramban folyt a kutatómunka, a laboratóriumban két ember görnyedt a tervek fölé, a munkateremben pedig valami fémdarabot forgattak egy üstfélében, és erősen figyelték: látszott, hogy nem érnek rá most eszmécsérét folytatni. A lakatosműhelyben az almaszürethez gyártottak kis kocsvázakat — ahogy szemüveges kísérőm mondta, külső megrendelésre. Ebben az épületben voltak a géplakatosok is. Szerettem volna látni azt az angolt, aki még az angol hadseregből ragadt itt, zsidó lányt vett feleségül, s országszerte keresett szerelő, de őt behívták Haifába, valamit meg kellett javítania. A géplakatosok között egy sarajevói emberrel találkoztam. A harmincas évek óta nem látta Sarajevót. Szóltam neki néhány szót szűkebb szülőhazájáról, elmondtam neki, hogy leégett a Baš čaršija, de az ilidžai faszor még mindig megvan, és szebb, mint valaha, meg hogy nagy sugárutak épültek, és a sarajevóiak nagyon büszkék a széles vágányú vasút állomására, ahol fürödni is, borotválkozni is, enni is lehet, ahol az asszonyok frizurát is csináltathatnak, és két akkora pálma van a csarnokban, ahol a jegyeket váltják, hogy itt Izraelben is keresni kellene párjukat. Mintha elérékenyedett volna egy kicsit a sarajevói ember, csak nézett maga elé, pislogott, és visszakérdezte, de mintha önmagától kérdezte volna: szóval megvan még az ilidžai faszor. „Mikor jön el megnézni?” „Talán egy-két éven belül — mondta. — Egyébként, amint látja, munka itt is van bőven.”

A géplakatosoktól egy nagy fészkerhez mentünk. Alatta: gyümölcsfa-permetezőgép, kombájn, és gyapotpermetező állt. A fészker másik részében pedig a körzeti gépállomás egy részlege állt. Ezeket a gépeket az egész körzet használja, mert csak egy gazdaságnak nem kifizetődők.

A délelőtti séta alatt a szemüveges ember, bár nehezen beszélt szerbül is, magyarul is, elmagyarázta a Mosav Ovdim-féle települések lényegét

is. Ezek, ellentétben a kibucokkal, ahol mindenki képessége szerint dolgozik, s mindenki a lehetőségekhez mérten, igényei szerint részesedik, az M. O. települések a családon belüli munkaegységeken alapulnak. Minden család egyformán megkapja a maga földdarabját, s az önállóan műveli meg. Külön háztartást vezet tehát, azt esznek, amit főznek, és nincs központi étterem, mint itt a kibucban. Az egész település valami szövetkezeti mozgalomhoz tartozik; kollektívan adják el és számolják el terményfeleslegüket. Aki jobban megművelte a családi földdarabot, annak nagyobb a jövedelme. A többtermelés nemcsak a jó szándéktól, a véletlentől vagy a munkabírástól függ, hanem inkább az ésszerű megmunkálástól, mert minden ilyen településen mezőgazdasági tanácsadó hivatal is van, s a családi munkaegységek bármikor kérhetnek szaktanácsot.

A szemüveges ember magyarázataiból kiderült még, hogy az országban körülbelül 300 kibuc van, de Mosav Ovdim sokkal több. Az olyan szervezett településforma valamivel fiatalabb, mint a kibuc-mozgalom. Nem volt féltékeny a rokon mozgalomra, útbá is igazított, hogy menjek el, okvetlenül menjek el Nahalalba, ahol az első Mosav Ovdimot láthatom. Arról lehet ezeket a településeket felismerni, hogy kör alakban épültek, tehát a falu egy hatalmas székértáborra hasonlít. Nincs kizárva, hogy ez a hagyomány még abból az időkből maradt fenn, amikor a betelepülőket nem összkomfortos lakások, állami kölcsönök, nyelvtanfolyamok és biztosított állások várták, hanem jöttek az emberek batyúval, a sivatagban sátrat vertek, és a természeti erőkkal harcolva, a mostoha politikai körülményekkel küszködve, nehéz éghajlati viszonyok között voltak kénytelenek otthont teremteni, hogy lerakják ennek a fiatal, alig tizenhárom éves független államnak az alapjait.

A karámokhoz értünk. A jószág minden másnap friss aljat kap a régi tetejére, s két-három havonként egy buldózerszerű géppel, melyet egyébként talajnivellálásra is használnak, a trágyát gödörbe tárolják. Saar Hamaakimnak kétszáz tenyészmarhája van, svájci-izraeli keverék, ebből száz fejőstehén, száz üsző. A száz fejős évi átlaga hatezer liter tej. Hatszáz húsmarhájuk is van. Azokat legeltetik. A boszniai busa, a török és az apró arab hegyitehenek meg a nehéz indiai fehér szőrű bikák párosításával kitenyészített fajta ez. Rendkívüli kis igényű, gyorsan növekvő, a húspiacra ezzel startolna.

De nemcsak a kibucok és az M. O. mozgalom között van különbség: a kibucok egymás között is különböznek. A kibuc-mozgalom három politikai csoportra oszlik. Az egyik szerint a mostani államberendezés biztosíthatja a társadalmi fejlődést. Ennek van a legkevesebb követője. A másik csoport marxista eszméket vall (gazdag, haladó szellemű kiadói tevékenységet fejt ki), de egy borzalmas rögeszmétől nem tud szabadulni: meggyőződésük, hogy az arabokkal csak fegyverrel lehet tárgyalni, tehát az arab-izraeli viszályból a kiutat csak a háborúban látják. „És a harmadik csoport, a miénk, a legnagyobb — mondta nyomatékkal a szemüveges ember. — Mi szintén marxisták vagyunk, de a mi meggyőződésünk az, hogy az arabokkal békében kell élnünk. Nacionalista ágazatunknak, ezeknek a fegyvercsörgető haveroknak volt már bizonyos esélyük, amikor a dolgok konstellációja nekik kedvezett; a szejci válságra gondolok: arra az időpontra, amikor az oroszok Magyarországgal, az Egyesült Államok pedig az elnökválasztással voltak elfoglalva, ha akkor nem sikerült nekik semmit elérniük — s ez egészen természetes —, akkor mit akarnak most?”

Ezt a fejtegetést helyeselte a beogradi ember is, aki időközben csatlakozott hozzánk, s hogy még jobban megvilágítsa előttem a bonyolult közlekedési politikai helyzetet, elmondott egy jellemző esetet egy baloldali, nem-

zetközi ifjúsági összejövetellel kapcsolatban. „Csak úgy mehettünk, csak úgy vehettünk részt az összejövetelen — magyarázta —, az volt a feltétel, hogy tőlünk egyenlő számú arab és zsidó jelenjen meg az értekezleten. Persze, mi beleegyeztünk. A fiúk, akiket kiküldtünk, szabályos útlevéllel ki is utaztak. Néhány arab államból, amelyeket ma a Szovjetunió támogat, erre az értekezletre csak illegálisan tudtak kiszökni az ifjúsági kiküldöttek.”

Kihasználtam az alkalmat, és megkérdeztem tőle, véleménye szerint mi lehetne az első lépés, ami javítaná, gyógyítaná az arab-zsidó viszályt. Gondolkodás nélkül, magabiztosan vágta ki, hogy izraeli részről meg kellene szüntetni a katonai közigazgatást az arablakta területeken. „Mert mit jelent ez a gyakorlatban? — tette fel a kérdést. — Ma már csak papíron vagyunk háborúban az arab államokkal, *de facto* béke van. Határc incidensek ugyan még mindig előfordulnak, de ilyesmi más államok között is megtörténik. Emlékszem, annak idején, a bolgár-jugoszláv határon mennyi volt, persze a két háború közötti határc incidensekre gondolok most, amikor én még Beogradban éltem. Ma a katonai közigazgatás főnöke délután, amikor letelik a munkaideje és bezárja az irodáját, kocsijába ül, és hazamegy a legközelebbi városba. Másnap reggelig tehát az ő közigazgatása alatt álló arab település közigazgatás nélkül marad. A fejük te-tején táncolhatnak az arabok, ha kedvük szottyan. Senki sem ellenőrzi őket. Tehát a katonai kormányzó hivatalnok csupán, akinek más feladata nincs, mint a Mapajnak (a kormányon lévő párt), biztosítani a szavazatokat. Miért ne lehetne ennek véget vetni? Megért már rá az idő, hogy megszűnjön. Az állambiztonsági szerveknek az a kötelességük, hogy mind a zsidókra, mind az arabokra egyaránt ügyeljenek, mert hát be kell vallanunk, hogy az eddigi kémperekben nemcsak arabok voltak vádlottak, hanem zsidók is. Minek akkor a megkülönböztetés?”

*

Ismét beesteledett. Ez a második estém itt Saar Hamaakimban. A fák és a virágok között egyenletesen sisteregnek az öntözőgépek. Nemrég érttem „haza”. Vacsora után látogatóban voltam délelőtti kíséromnél, a szemüveges havernál. Izléses albumot adott ajándékba. A kibuc huszonötödik évbordulójára készítették. Annak a szobrászónak a rajzai díszítik a nyomtatványt, akit sajnos személyesen nem ismerhettem meg, mert Londonban van tanulmányúton. A szemüveges havernak is szép, modern lakása van. Az íróasztalon vázában margaréta virított. A szobában két könyvespolc van, mindkettő tele könyvekkel. Amikor beléptem a tágas előszobába, haverom legkisebb fia, a tízéves, számtan házi feladatot írt. „A mama kedvence” — így mutatták be. Érdeklődtem a nagyobbak felől. Az egyik lány már férjhez ment, a másik meg katona. A háziasszony elnézést kért, hogy hamarosan távoznia kell (mielőtt elment, főzött egy nagy dzsezva erős kávé), ezen a héten ugyanis ő az éjjeli ügyeletes egyik gyerekkorosztály lakóházában. A „mama kedvence” közben befejezte a házi feladatot, bejött a szobába, odabújt apja ölébe, megcsókolta, aztán kézen fogta a mamát és mentek. A gyerek azért ment, mert letelt a látogatási ideje szüleinél, a mama meg azért, hogy átvegye az éjszakai váltást. Nincs kizárva, hogy a mama éppen ott ügyeleteskedett, ahol a fia lakik. Szürcsöltem a kávé, néztem a sok könyvet, és megkérdeztem haveromtól, hogy ez a sok könyv itt a polcokon kié. Kollektív tulajdon-e, vagy pedig az ő magánkönyvtára. „A könyvtár az enyém — felelte —, a zsebpénzből vásárolgattam össze, ugyanis minden haver egyformán kap zsebpénzt, és azon azt vesz, amit akar. Azonkívül minden évben beszerezhet az ember néhány könyvet a kibuc számlájára is. A sakkönyvek pedig, melyek a haverok munkájára vonatkoznak, ingyenesek.”

*

Hogy mit láttam ma délután? Láttam például a puha búzát — ahogy ők nevezik. Aratás ideje van. Itt nem használnak zsákokat, hanem a kombájn tartályából egy elevátorral átvezetik a kicsépeelt búzát hatalmas, traktor vontatta, gumikerekű kocsikba, s azokból odafordítják a siló mellette nagy betonmedencébe. Abban szárad a búza. Ez a gyerekek legkedvesebb játszóhelye ilyenkor. Micsoda hancúrozás folyt a friss búzában!

Láttam a középiskolások birtokát is. Ők látják el az egész kibucot konyhakerti veteménnyel. Ahogy nőnek a gyerekek, úgy növekszik a kötelező munkaidejük is a mezőgazdaságban vagy a település műhelyeiben. A tizenöt évesek még csak másfél órát dolgoznak naponta az iskolai oktatás mellett, de tizennyolc éveseknek már négy órát kell naponta dolgozniuk. Van a gyerekeknek jószáguk is, kecskéjük, birkájuk. És van néhány parcellán egyéb terményük is a konyhakertészetten kívül. Nemcsak az elvont középiskolai tananyagot kell megtanulniuk. Úgy láttam, hogy a leglényesebb ezekben a kibuci iskolákban, hogy a tudás elsajátításán kívül a gyermekek megtanuljanak dolgozni is.

Ezen a délutánon láttam azt a gyömyörű kis indiai gulyát, amit kizárólag a húsmarha-állomány bikaanyagának a fenntartására tenyésztettek. Szép, fehér szőrű, görbe hátú tehének, széles szarvú bikák. Nagyon félénkek. Egy bekerített, fás legelőn él a gulya. A festőművésszel sétáltam arrafelé, utána bekanyarodtunk a településre, hogy megnézzem műtermét. A műterem azoknak a barakkoknak egyikében van, melyeket már semmire sem használnak, talán kegyeletből, őrzik őket csupán... Néhány csúnya, széteső, igénytelen barakk. Ezekben a deszkatákolmányokban laktak a kibuc alapítói azokban a hősi időkben, amikor a fákat ültették. A valamikori ebédlőben rendezte be műtermét festő kollégám. Mondtam is neki, hogy ezek a barakkok a mostani hideg-meleg vizes, szúnyoghálós, csipkefüggönyös, szőnyeges lakásokhoz viszonyítva nyomorúságos kulipintyóknak látszanak. „Paloták voltak ezek nekünk, amikor a sátorokból ezekbe beköltözhattünk. Pedig mindegyik barakk vékony deszkafallal négy részre volt osztva, és minden ilyen fülkében egy-egy család lakott...”

Kollégám kinyitotta a „műterem” ajtaját és betessékelte. Szabad idejében itt dolgozik. A falak tele vannak képekkel. Azzal kezd, hogy nem akar elszakadni a valóságtól, annál is inkább, mert a festők közül rengetegen csak azért festenek absztrakt képeket, hogy tehetségtelenségüket leplezzék. „A mi pártunkhoz tartozó több, mint hetven kibucnak van egy képzőművész-szövetsége. Száznál többen vagyunk, a másik két kibuc-csoportnak is van egy-egy ilyen szövetsége. Így szövetségbe tömörülve nem ismer el bennünket az országos művészegyesület, vagyis mint kollektívák-ról hallani sem akarnak rólunk: egyénenként vesznek fel bennünket egyesületükbe, már akit felvesznek.” Tehát náluk is megvan a huzavona, gondoltam, míg kibuci kollégám az ország képzőművészeti viszonyait részletezte. Megkérdeztem tőle, hogy mi a feladata itt. Elmondta, hogy szobrásznő kollégájával együtt a fiatalok képzőművészeti nevelését vállalták az iskolában, ezenkívül van egy csoport a haverok közül, akik, mint ahogy egyesek akváriumot tartanak, úgy ők képzőművészettel foglalkoznak műkedvelő alapon, időtöltésből — ezt a csoportot is ő irányítja.

A művészi kifejezés autentikusságát szenvedélyesen taglalta. Szerinte: ahogyan az autómódellek nem ismerhetnek határokat, úgy a festészeti irányzatok sem, mert a híradástechnika fejlődése folytán a világ ma már egy terület...

*

Halkan, egyenletesen sisteregnek az öntözőgépek. Ennyi jó vizet még Európában sem kapnak a rózsák, a szegfűk, a margaréták és az ember

nagyságúra nőtt muskátlik, melyek virágba bomolva vöröslenek mindenütt a tétova léptű idegen elé...

A víz. A víz a legnagyobb isten itt is. De főleg itt. Nézem az ajándékalbum képeit. Ahol most ez a nyönyörű park virul, ez a virágoskert aljú erdőségben meghúzódó település, ahol virág kúszik a tornác oszlopára, a ház homlokzatára, ahol nincs terasz, mely tele ne lenne virággal, ahol keskeny, kikövezett utak vezetnek a virágoskertek között háztól házig, ahol hatalmas fák, huszonnéhét éves fák ontják az ózont és az árnyékot, ezen a helyen, amikor itt az első sátrak cölöpeit a sziklarésekre verték, kopár dombhát volt csupán. Sziklákból kinőtt, csenevész. Emberek kellettek ide, csupa szív, vasakaratú, bátor emberek, akik nemcsak a sziklás vidéket hordták tele termőfölddel, akik nemcsak a lépten-nyomon leselkedő halállal mertek szembenézni, akik nemcsak egy új életformát mertek hirdetni, egy megálmódott államban, de meg is tudták mindezt valósítani: ezeknek az embereknek az élete, mindennapi gyakorlata, nézete, politikai törekvése váltja meg ezt a földet azoknak a gyerekeknek, akik most olyan nagy szeretettel, annyi kedves naivsággal, gyermeki bájjal rajzolnak zsidót, arabot, szamarat, indiai bikát, csirkét, tyúkot, kakast, kombájnt, libapásztort és mesebeli vitézeket egyaránt, akiknek a rajzait ma végignézttem, és leolvastam róluk, hogy szüleik már most megadták nekik a legeslegnagyobb örökséget, amit szülő gyermeknek adhat: a boldog gyermekkort.

Saar Hamaakimban, Haifa mellett.

1962. júniusában.